

Mladá veda

Young Science

**Remeselníci pracujúci so sklom
v období raného novoveku**

Informačné systémy v systéme zdieľaných bicyklov

**Vlády SR a vývoj starobného dôchodkového
sporenia na Slovensku**

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 2, ročník 8., vydané v decembri 2020

ISSN 1339-3189

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Aponiovská knižnica, Oponice. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

REDAKCIA

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSŠ UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

REMESELNÍCI PRACUJÚCI SO SKLOM V OBDOBÍ RANÉHO NOVOVEKU (NÁČRT PROBLEMATIKY)

CRAFTSMEN WHO WORKED WITH GLASS IN EARLY MODERN PERIOD (AN OUTLINE OF THE ISSUE)

Ondrej Šály¹

Autor pôsobí ako interný doktorand na Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Vo svojom výskume sa venuje hospodárskym dejinám v období raného novoveku.

The author is an internal doctoral student (a PhD student) at The Institute of History of Slovak Academy of Sciences. In his research, he focuses on economic history in the Early modern period.

Abstract

The study focuses on craftsmen who worked with glass in the early modern period. Although it focuses on the territory of contemporary Slovakia in the period of the 16th - 18th century, it also tries to shed a light on the issue in a broader context. The text of the study is divided into several parts. The first of them bring mainly theoretical and general information. The rest parts give emphasis on specific groups of craftsmen whose work was closely connected with glass. The article pays considerable attention to glassmakers and glaziers. The information contained in the study is mostly based on the study of scientific literature and archival research.

Key words: glass, craftsmen, glassmaker, glazer, stained glass

Abstrakt

Predkladaná štúdia sa venuje remeselníkom, pôsobiacim v období raného novoveku a pracujúcim so sklom. Je síce zameraná na územie súčasného Slovenska v období 16. – 18. storočia, avšak snaží sa problematiku osvetliť aj v širšom kontexte. Text štúdie je rozdelený do viacerých častí. Prvá z nich prináša najmä teoretické a všeobecné informácie. Zvyšné sa venujú konkrétnym skupinám remeselníkov, ktorých činnosť bola úzko spätá so sklom. Väčšiu pozornosť venuje príspevok sklárom a sklenárom. Informácie obsiahnuté v štúdiu vychádzajú zo štúdia vedeckej a odbornej literatúry, dobových diel a z archívneho výskumu. Kľúčové slová: sklo, remeselníci, sklár, sklenár, vitráž

¹ Adresa pracoviska: Mgr. Ondrej Šály, Historický ústav SAV, Slovenská akadémia vied, P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava
E-mail: histsaly@savba.sk

„Vy nemáte farebné sklá? Ružové sklá, červené, modré, magické sklá, rajske sklá? Že sa nehanbíte! Vy sa opovažujete prechádzať sa po štvrti chudobných a nemáte ani sklá, cez ktoré je život krásny!“

Charles Baudelaire²

Úvod

Za každým historickým sklom či sklom, spomínaným v archívnom prameni, stoja akési ľudské príbehy. Niekedy ich je možné zrekonštruovať z veľkej časti, inokedy však len minimálne. V počiatočných častiach týchto príbehov figurujú remeselníci, v zvyšných užívatelia daných predmetov (pohárov, okenného skla a pod.). Cieľom tohto príspevku je osvetliť dejiny ranonovovekých remeselníkov, pracujúcich so sklom na území súčasného Slovenska v širšom kontexte, so zreteľom na sklárov a sklenárov. Text štúdie popri tom stručne načrtne aj vybrané témy spred obdobia raného novoveku.

Teoretické východiská výskumu

Výskum v oblasti hospodárskych dejín (v rámci ktorých sú vnímané aj dejiny remesiel)³ si vyžaduje určité teoretické a metodologické zázemie. To celkom určite platí aj v prípade výskumu dejín sklárstva či činnosti remeselníkov, pracujúcich so sklom. Tieto skúmania sú avšak tiež späté s dejinami techniky, a tak je v súvislosti s nimi potrebné aj špecifické terminologické zorientovanie.

V súčasnosti história nedokáže zodpovedať všetky otázky, vyvstávajúce pri bádanií dejín sklárskej výroby, historického skla či aktivít sklárov v stredoveku a ranom novoveku. Ako kľúčová a veľmi potrebná sa ukazuje interdisciplinarita. Na Slovensku je v tomto duchu činná Komisia pre podporu interdisciplinárneho výskumu a spracovávaní fondov a archeologických nálezov historického skla na Slovensku, ktorá pôsobí pri výbore Slovenskej archeologickej spoločnosti SAV. Komisia od roku 2000 a realizuje celoslovenské konferencie a workshopy s medzinárodnou účasťou a v priebehu posledných rokov taktiež regionálne vedecké podujatia s medzinárodnou účasťou v Hanušoviach nad Topľou, kde bola v roku 2017 v miestnom archeoparku postavená replika sklárskej pece z 9. storočia.⁴ Mnoho výsledkov výskumov, ktoré sa prezentovali na konferenciách Komisie v období rokov 2011 – 2017 sú zverejnené v kolektívnej monografii *Historické sklo. Multidisciplinárne o historickom skle III.* z roku 2018.⁵

² Úryvok z básne Zlý sklenár. BAUDELAIRE, Charles. *Parížsky spleen. Malé básne v próze*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1996, s. 22.

³ KOHÚTOVÁ, Mária. *Hospodárske dejiny Slovenska v novoveku*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 7, 50.

⁴ Podujatia v roku 2019 a 2020 niesli taktiež názov *Interdisciplinárny workshop a experimenty - Východné Slovensko*. STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Danica – GALUSKOVÁ, Dagmar -PLŠKO, Alfonz. Glass Melting Experiments in the Reconstruction of Glass Furnace from the 9th century. In *Archeologia Polski*, 2020, tom. 65, s. 215-261.

⁵ STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Danica (ed.). *Historické sklo. Multidisciplinárne o historickom skle III.* Bratislava: Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV, 2018, 408 s.

Historická veda sa v súvislosti s dejinami sklárstva zaujíma primárne o dejiny, o ktorých hovoria historické písomné pramene, a to najmä archívne pramene.⁶ Výskumy sledujúce dejiny sklárskej výroby využívajú taktiež historickú geografiu (pri práci s historickými mapami) a archontológiu, ktorá sa vo všeobecnosti definuje ako disciplína zaoberajúca sa úradníkmi a hodnosťarmi. V tomto prípade archontológia v chronologickom poradí osvetľuje napríklad personálne obsadenie postov sklárskych majstrov.⁷ Spomedzi pomocných vied historických bola v minulosti najviac využívaná genealógia,⁸ aj keď genealogický výskum rodín sklárskych majstrov a sklárov je vzhľadom na časté migrovanie príslušníkov rodín a rodov neraz veľmi komplikovaný.⁹ Historické písomné pramene majú taktiež potenciál objasňovať históriu skla, respektíve poznatky o historickom skle. Z perspektívy archeológov písomné pramene predstavujú nepriame pramene výskumu dejín skla.¹⁰

⁶ Tento postup (*ad fontes*) je v rámci Slovenska viditeľný napríklad v monografii ŽILÁK, Ján. *Sihla. Dejiny obce, sklárne, parnej pily a potravného družstva 1760 – 1951*. Kežmarok: VIVIT, 2002, 57 s.

⁷ Spomenúť možno ako príklad zoznam nájomcov sihlanskej sklárskej huty v rokoch 1760 – 1915. ŽILÁK, Ján – HLODÁK, Pavol. *Zrod a vývoj slovenského skla. Sklárne stredného Slovenska*. Kalinovo: Kermat, 2012, s. 87. Rozsiahlu archontológiu sklárskych majstrov pôsobiacich v sklárňach dolnorakúskeho regiónu Waldviertel vypracoval Volkmar Köllner. KÖLLNER, Volkmar. *Alte Glashütten in Waldviertel und ihre Meister*. In *Versuche und Ansätze zur Industrialisierung des Waldviertels. Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde*, 1990, č. 12, s. 130-135.

⁸ Pozri napríklad ŽILÁK, Ján. Genealógia rodu Kuchynkovcov. In ŽILÁK, Ján – HLODÁK, Pavol. *Zrod a vývoj slovenského skla. Sklárne stredného Slovenska*. Kalinovo: Kermat, 2012, s. 223-230. PETRÁŠ, Vincent. *Nemecká Huta - Inovecká Huta. Skláři a ich sklárske okolie v 17. až 19. storočí*. Levice: Tekovské múzeum, 1995, 43 s.

⁹ Migrácii sklárov v rámci strednej Európy sa venovala Jitka Lňeničková. Pozri napríklad LŇENIČKOVÁ, Jitka. Skláři neznali hranice. Migrace osob spojených se sklářstvím v rámci střední Evropy se zřetelem k příhraničním oblastem Českého lesa a Šumavy. In *Navzdory hranici. Migrační procesy na česko-německém pomezí. Trotz der Grenze. Migrationsprozesse im tschechisch-deutschen Grenzgebiet*. Plzeň: Státní oblastní archiv, 2013, s. 138-155.

¹⁰ ČERNÁ, Eva – FRÝDA, František. Sklo vrcholného středověku – současný stav a perspektivy studia historických technologií. In *Archaeologia historica*, 2010, roč. 35, č. 1-2, s. 336.

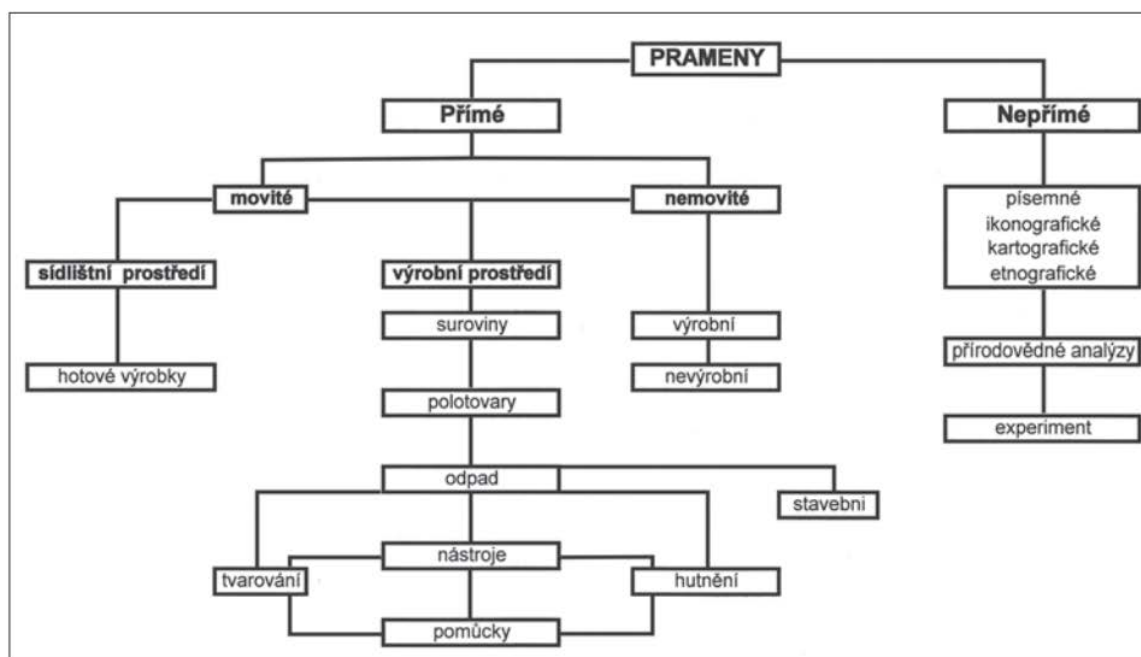

Schéma 1 – Pramene k histórii skla z pohľadu archeológie

Zdroj: ČERNÁ, Eva – FRÝDA, František. Sklo vrcholného stredoveku – súčasný stav a perspektivy studia historických technológií. In *Archaeologia historica*, 2010, roč. 35, č. 1-2, s. 336.

Pri historickom výskume dejín sklárstva historici sledujú taktiež antropologický (ľudský) rozmer daných dejín. Čitateľ sa dozvedá o ľuďoch, pracujúcich v hutách, o ich životných príbehoch a ich rodinách. V tomto kontexte sa zreteľne napĺňa známa definícia histórie sformulovaná Marcom Blochom (1886 – 1944), ktorý históriu zdefinoval ako vedu o ľuďoch v čase.¹¹

Základná terminológia spätá s danou problematikou sa viaže k výrobe skla, k miestam, kde prebiehala sklárska výroba a k samotným remeselníkom. Dôležité je rozoznávajúť medzi jednotlivými remeselníkmi, neskľznuť napríklad k používaniu slov sklár a sklenár ako synonym.

Pramene sú však zväčša písané v nemčine či latinčine, a tak adekvátne slovenské slová súvisia najmä s interpretáciou archíválií. Pod latinským slovom *vitarius* a nemeckým slovom *der Glasmacher* rozumieme slovenské slovo sklár. Pod latinským slovom *vitriarius* a nemeckým *der Glaser* (prípadne *der Bleyglaser*) rozumieme sklenára. Nemecky sa sklársky majster označoval ako *Glasmesiter*, zatiaľ čo sklenársky majster ako *Glasermesiter*. Taktiež možno spomenúť ešte brúsiča skla (nem. *der Glasschleifer*) či rezača skla (nem. *der Glasschneider*). So zmienkami o sklároch a sklenároch rôznych profesií v historických prameňoch treba však nárábať opatrne, pretože v ranom novoveku boli často slová označujúce týchto remeselníkov používané ľubovoľne.¹² Na druhej strane skláreň sa v latinsky písaných

¹¹ BLOCH, Marc. *The Historian's Craft*. New York: Random House, 1964, s. 27; LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007, s. 117; JAKUBEJ, Ján. Škola Annales – náčrt jej pôsobenia pri príležitosti 85. výročia založenia a 90. narodenín jej popredného predstaviteľa Marca Ferra a na pamiatku Jacqua Le Goffa. In *Studia Historica Nitriensia*, 2014, roč. 18, č. 2, s. 360-361.

¹² Pozri napríklad LĚNICKOVÁ, Jitka. Pražští sklenáři, skláři, rytci, brusiči, malíři a obchodníci sklem činní v Praze (I. část – do roku 1861). In *Historica Pragensia*, 2003, č. 1, s. 94.

prameňoch spomína najčastejšie ako officina vitraria, officina vitriaria, officina, ustrina vitriaria či len ustrina.¹³

Výskum zameraný na osoby sklárov sa odlišuje od historického výskumu pôsobenia a životov sklenárov v minulosti. Skláři v prameňoch vystupujú v súvislosti s konkrétnymi sklárňami. Inými slovami, boli viazaní na konkrétne miesto alebo miesta. Na druhej strane sklenári sa objavovali na rôznych miestach, za prácou vandrovali a robili pre tých, ktorí im za vykonanú prácu zaplatili. Často boli zameraní primárne na rezanie, odstraňovanie a inštaláciu skla. Niekedy boli teda označovaní ako obločiarci či oknáři. Jedinečným prameňom, vypovedajúcim o ich jednotlivých prácach a zákazkách, sú zachované remeselnícke účty.

Od Theofila Presbytera po Georgia Agricola

Život a pôsobenie sklárov v časoch vrcholného a neskorého stredoveku je vo všeobecnosti omnoho ťažšie sledovať než v období raného novoveku. Bádanie, vzťahujúce sa k ranému novoveku, je vo výhode predovšetkým vzhľadom na prítomnosť väčšieho množstva prameňov. Nenahraditeľné sú cirkevné matriky, súpisy duší, mapy či kanonické vizitácie.

Zmienky o výrobe skla alebo o remeselníkoch, ktorí s ním pracovali v stredoveku, v historiografii súvisia väčšinou s vitrážami. Podľa Jacquesa Le Goffa je „*sklo v stredoveku hlavne vitráž*.“¹⁴ Keď demonštruje vtedajšiu záľubu v žiarivých farbách, pripomína práve vitráž, respektíve „*farebnú mágiu vitráží*.“¹⁵ Snaží sa tak dementovať predstavu stredoveku ako bezfarebného sveta.¹⁶ Okrem toho upozorňuje na vznikanie otvorov v stenách chrámov, ktoré „*prepúšťajú mozaikovými oknami prúdy farebného svetla*.“¹⁷ Podľa neho sklo, známe z antiky, zažilo svoju renesanciu v 13. storočí, kedy sa opäť objavuje ako produkt remeselníkov.¹⁸ Od toho času, tvrdí, sa v domoch „*nesmelo objavuje okenné sklo*.“¹⁹

O remesle stredovekých sklárov a sklenárov svedčí cenné zachované dielo z prvej polovice 12. storočia *De diversis artibus* (taktiež známe aj ako *Schedula diversarum artium*). Jeho autorom je benediktínsky mních Teofil, respektíve Theophilus Presbyter. Je možné, že ide o pseudonym zlatníka a benediktína Rogera z Helmarshausenu, ktorý v priebehu prvej polovice 12. storočia pôsobil v opátstve v Helmarshausene na území súčasného Nemecka.²⁰ Teofilovo dielo sa skladá z troch kníh. Prvá sa zaoberá maľovaním. Kapitoly druhej súvisia so

¹³ K označeniam remeselníkov a sklárne pozri napríklad VENERONI, Giovanni. *Dizionario imperiale*. Francoforte: Johann David Zunner, 1700, s. 314, 854; ROHN, Jonne Carolo. *Nomenclator artifex, et mechanicus. To gest: Gmenowatel w trogi rzeči. Djl čtwtý*. Praha 1768, s. 301-314. Česká archeologička Eva Černá a archeológ František Frýda pripomínajú: „Vedle konkrétních zpráv o hutích se objevují v dobových písemnostech nebo na historických mapách dosti často v obměněných podobách místní nebo pomístní jména odvozená buď od německého, či latinského označení pro sklo či skláře (Glas – Glasdorf, Glasberg, Glaserberg, Glasweg; Gläser – glazer, glaser, vitreator, vitrator, vitrista, vitrofex atp.).“ ČERNÁ – FRÝDA, ref. 10, s. 337.

¹⁴ LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké společnosti*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 296.

¹⁵ LE GOFF, ref. 14, s. 433.

¹⁶ „Takmer bezfarebný stredovek, ktorý obdivujeme dnes, je produktom zubu času a anachronického vkusu našich súčasníkov. Avšak za touto farebnou fantazmagóriou existuje strach z noci a hľadanie svetla, ktorým je spása.“ LE GOFF, ref. 14, s. 433.

¹⁷ LE GOFF, ref. 14, s. 433.

¹⁸ LE GOFF, ref. 14, s. 296.

¹⁹ LE GOFF, ref. 14, s. 433.

²⁰ HAWTHORNE, John G. – SMITH, Cyril Stanley. Introduction. In THEOPHILUS. *On Divers Arts. The Foremost Medieval Treatise on Painting, Glassmaking and Metal work*. Eds. et prel. HAWTHORNE, John G. – SMITH, Cyril Stanley. New York: Dover publications, 1979, s. xv-xvii.

sklom a tretia kniha hovorí o práci s kovmi. Druhá kniha sa venuje približne tridsiatim témam. Sú to témy ako napríklad stavba pecí, zafarbovanie skla, tvorba sklenených nádob, okenné sklá, rezanie skla, sklomaľba a pod.²¹ Ide o hodnotný prameň vzhľadom na všeobecné dejiny sklárstva v Európe.

S obdobím prvej polovice 12. storočia je spätý i rozvoj sakrálneho umenia. Známe a kľúčové je v tejto súvislosti prebudovanie chrámu Saint-Denis, uskutočnené v čase opáta Sugera († 1151). Podľa Sugera má byť kresťanský chrám krásnym, nie chudobným na drahé a umelecké predmety. Zároveň trval na tom, aby umenie malo didaktický rozmer, aby obrazy prítomné vo svätyni „hovorili“ k jednoduchým laikom o viere a Písme.²² Dôležité miesto v jeho estetike malo svetlo.

Sugerove teologické úvahy našli predovšetkým vizuálne vyjadrenie.²³ Pre ich realizáciu bola nevyhnutná práca remeselníkov, vrátane tých čo pracovali so sklom. Vitráže v Saint-Denis rozprávali veriacim príbehy²⁴ a stáli pri počiatku veľkého rozšírenia vitráže v rámci gotického umenia.²⁵

Georges Duby opisuje stredovekú vitráž, keď „sprevádza“ čitateľa od priečelia do vnútra svätyne a poznamenáva, že „vytvoriť na toľkých oknách bohatú dekoráciu vitráží bola však iste nadľudská úloha.“²⁶ Remeselníkom sa to však darilo, a tak s nádychom lyriky dodáva: „Maľba na skle podobne ako Perotinove polyfónie uvádza nekonečný počet rytmov a protichodných modulácií do vzájomnej zhody: okúzľuje univerzum a prežaruje viditeľné nadpozemským svetlom.“²⁷

²¹ THEOPHILUS. *On Divers Arts. The Foremost Medieval Treatise on Painting, Glassmaking and Metal work.* Eds. et prel. HAWTHORNE, John G. – SMITH, Cyril Stanley. New York: Dover publications, 1979, s. 49-74.

²² ECO, Umberto. *Umění a krása ve středověké estetice.* Praha: Argo, 2007, s. 26-29. Napríklad v Sainte-Chapelle bol zakreslený „celý“ Starý zákon. MÂLE, Émile. *Religious Art in France of the Thirteenth Century.* New York: Dover publications, 2000, s. 401; Vďaka gotickej prestavbe k opátstvu príslušného kostola bol Suger neraz v dejinách považovaný za ideového zakladateľa gotickej architektúry. Jeho vzorom sa stal samotný kráľ Šalamún, staviteľ chrámu v Jeruzaleme (1 Kr 5-9).

²³ DUBY, Georges. *Věk katedrál. Umění a společnost 980 – 1420.* Praha: Argo, 2002, s. 111. Na výzdobe chrámu nešetril, a tak ani liturgické predmety v ňom neboli jednoduché a lacné. Vnímajúc vyjadrenia sympatizantov chudoby a jednoduchosti sa vyjadril: „Ja sám za seba prehlasujem, že mi pripadalo zvlášť správne vložiť tie najväčšie skvosty predovšetkým do služieb svätej eucharistie. Keď majú byť zlaté čaše, zlaté banky, a zlate mažiare podľa Božích slov a podľa príkazu Proroka používané na zachytávanie krvi baranov, teliat a červenej jalovice, tým viac zlatých nádob, drahokamov a všetkého, čo sa vo stvorenom svete považuje za najcennejšie, je treba k prijímaniu krvi Ježiša Krista.“ DUBY, ref. 23 s. 103.

²⁴ DUBY, ref. 23, s. 304. Okná umiestnené opäť na chóre komunikujú v alegorických obrazoch. Ich odkaz mal človek hľadať (aj) pomocou meditácie. Suger sám sa o kráse kostola v kontexte rozjímania vyslovuje: „Keď ma v úžase nad krásou chrámu Pána farebné drahokamy premenou hmotného v nehmotné podnietili k úvahám o rozmanitosti svätých cností, mal som naraz nesmierne skutočný pocit, že sa nachádzam v nejakom cudzom kraji vesmíru, ktorý predtým neexistoval ani v bahne zeme, ani v čistote neba, ako by ma Božia milosť anagogicky preniesla odtiaľto zdola do vyššieho sveta.“ DUBY, ref. 23, s. 107. Iný preklad latinského originálu je uvedený v ECO, ref. 22, s. 28.

²⁵ MÂLE, ref. 22, s. 143, 166, 170-172, 352-353, 393; LE GOFF, ref. 14, s. 659.

²⁶ „Chrátové okná vnútri katedrál rozvíjajú tému predsene. Veriaci prekročil prah. Vystúpil na ďalší stupeň kontemplácie... Prenikol do medzipriestoru, ktorý, ako hovoril Suger, neexistuje ani v bahne zeme, ani v čistote neba...“ DUBY, ref. 23, s. 303-304; Podľa Dubyho sa túto náročnú úlohu nepodarilo vždy veľmi dobre zrealizovať. Kriticky sa vyjadril napríklad o vitrážach v Sainte-Chapelle, o nedôslednosti a neprecíznosti spracovania tamojších vitráží. „Tieto nedostatky sa nakoniec rozplývajú v oslnivej féerii, ktorá narušuje schopnosť sústredenia a podmaňuje si cit.“

²⁷ DUBY, ref. 23, s. 304.

Der Glasser.

Der Glaszmalter.

Obr. 1 – Sklenár v 16. storočí. Obr. 2 – Maliar skla v 16. storočí

Zdroj: SACHS, Hans – AMMAN, Jost. *Eygentliche Beschreibung aller Stände auff Erden*. Frankfurt nad Mohanom 1568.

Zdá sa, že sklári a iní remeselníci, podieľajúci sa na výrobe vitráží, akoby stáli v tieni vlastných výtvorov.²⁸ Ich diela prítomné v Saint-Denis inšpirovali vitráže vytvorené neskôr pre katedrály v Chartres, Angers alebo v Bourges. Remeselníci tak svojimi dielami napomáhali cirkevným hodnostárom prihovárať sa veriacim skrze vyobrazenia na vitrážach, a tak participovali na komunikovaní kresťanskej viery.²⁹

Diela týchto remeselníkov neobdivovali len ľudia účastní na liturgii alebo modlitbách. V mnohých katedrálach, chrámoch, sa konali aj svetské zhromaždenia, ako napríklad stretnutia cechov. Napríklad v charterskej katedrále túžili mať všetky cechy vlastné okno, ktorého mozaika väčšinou akosi súvisela s daným bratstvom. Pri stavbe chrámov obchodníci, ale sklárom či kamenárom nedávali rozkazy. Remeselníkov viedli učenci a architekti.³⁰

Na sklonku 12. storočia sa v Paríži udiala bizarná udalosť. Počas výstavby katedrály Notre-Dame sa skupina prostitútok rozhodla finančne podporiť vyhotovenie jedného vitrážového (korporačného) okna, ktoré chceli venovať Panne Márii. Nemalo byť na ňom však vyobrazené nič súvisiace s ich remeslom. Biskup oslovený skupinou prostitútok nakoniec ich ponuku odmietol. Dar či príspevok od žien, ktoré získavali svoje peniaze

²⁸ Le Goff stredovekých remeselníkov a umelcov chváli, keď opisuje vyobrazenie Pohreb vychovávateľky Britonis. Ide o „fragment vitráže z katedrály v Canterbury (...), ktorý unikol ničeniu počas reformácie, svedčí o dokonalosti, ktorú už na počiatku 13. storočia dosiahli gotickí sklári. Umenie kompozície, dúhový lesk a harmónia farieb a výraz tváří dobre ukazujú, že sa vitráž v gotickej dobe stala predovšetkým doménou maľby.“ LE GOFF, ref. 14, obrazová príloha č. 5.

²⁹ Často boli v oknách vyobrazovaní svätci, avšak niekedy si zaumienili aj cirkevní hodnostári či donátori nechať vyhotoviť vitráž s vlastnými podobizňami. Z francúzskej proveniencie je známe rozhodnutie remešského arcibiskupa nechať sa vyobraziť so svojimi sufragánmi na veľkých katedrálных vitrážach. DUBY, ref. 23, s. 115, 305; BROWN, Sarah – O'CONNOR, David. *Glass-painters. Medieval Craftsmen*. London: British Museum Press, 1991, s. 31-45; ZUBKO, Peter. Obraz biskupa v románskej dobe (pol. 11. – pol. 13. stor.). In GLEJTEK, Miroslav. *Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku*. Bratislava: Post Scriptum, 2020, s. 63.

³⁰ DUBY, ref. 23, s. 116.

hanebnou činnosťou, zhodnotil ako neprijateľný.³¹ V období 11. – 13. storočia sa postupne menili pohľady cirkevných predstaviteľov na remeslá.³² Skláři sú v zásade vnímaní (aj v kontexte účasti na tvorbe sakrálnych stavieb) pozitívne.³³

Nie len v období raného novoveku, ale aj v časoch stredoveku, v ktorých ležia počiatky mnohých ranonovovekých sklárskych rodov, niektorí sklári či sklenári disponovali úctyhodným spoločenským postavením.³⁴ Enrico Castelnovo uvádza, že v roku 862 mali na dvore kráľa Karola II. Holého pracovať dvaja sklárski majstri, laici, Regerulfus a Baldricus. Spomína však aj istého sklára a laika Daniela z obdobia 12. storočia, ktorý sa stal prelátom cirkvi – opäť opátstvom Ramsey v Anglicku, neskôr opäť v St Benet v Anglicku a takmer aj arcibiskupom v Canterbury.³⁵

V gotických katedrálach sa síce v porovnaní s románskymi svätyňami kládol menší dôraz na kruh, avšak azda práve v kruhových oknách gotických chrámov, v tzv. okenných ružiciach, dosiahla vitráž svoj estetický vrchol. Termíny rozeta či ružica sa začali používať najskôr až v období raného novoveku. Duby o rozetách píše ako o symbole „úplnosti tvorstva“ a obraze lásky.³⁶ Fascinovali jednak nádherou, na druhej strane púťali zraky veriacich na výjavy, ktoré boli na nich zachytené. Neskôr začali byť asociované s Pannou Máriou.³⁷

Ako odporca Sugerových predstáv o stavbe a inventári chrámov vystúpil cistercián sv. Bernard Clairvaux. Kritizoval veľkú rozľahlosť a výšku chrámov, množstvá sôch či „podivné maľby, ktoré k sebe vábia zraky veriacich, čím im bránia v zbožnosti.“³⁸ Podľa Bernarda³⁹

³¹ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha: Argo, 2005, s. 98.

³² LE GOFF, ref. 31, s. 94.

³³ V tejto súvislosti v ich prospech, na rozdiel napríklad od spomínaných prostitútok, vyznieva tvrdenie učiteľa Cirkvi, sv. Tomáša Akvinského: „Ak sa niekto venuje obchodu a ak hľadá pri tom na verejný prospech, ak sa snaží, aby v krajine nechýbali pre život nevyhnutné veci, potom zisk nie je jeho konečnou túžbou, ale iba odmenou požadovanou za odvedenú prácu.“ LE GOFF, ref. 31, s. 97.

³⁴ Pozri napríklad BLAU, Josef. *Die Glasmacher im Böhmer- und Bayerwald, Familienkunde*. Grafenau: Morsak, 2018, 308 s.; BLAU, Josef. *Die Glasmacher im Böhmer- und Bayerwald in Volkskunde und Kulturgeschichte*. Grafenau: Morsak, 1983, 298 s.

³⁵ CASTELNUOVO, Enrico. Umělec. In LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 195.

³⁶ DUBY, ref. 23, s. 306.

³⁷ V 12. storočí ružu ako symbol Márie priblížil Bernard z Clairvaux. Podľa mysliteľa je Mária ružou podávajúcou dedičstvo spásy. Na druhej strane Evu predstavuje ako trň. Zatiaľ čo červenú ružu vnímal ako symbol Máriinej dobročinnosti, biela ruža symbolizuje Máriino panenstvo. LE GOFF, ref. 14, s. 429; BERNARD Z CLAIRVAUX. *Kázání pro dobu adventní a vánoční*. Prel. KORONTHÁLYOVÁ, Markéta. Praha: Krystal OP, 2016, s. 37-39. Táto ruža, Mária, bola už dávno pred tým označená aj ako matka voňavého kvetu. Vyobrazenie tohto kvetu, Ježiša Krista, často vidieť v úplnom strede okenných ružíc. Napríklad na severných rozetách v katedrále Notre-Dame v Paríži a v katedrále Notre-Dame v Chartres je zobrazený v detskom veku a sediaci na nohách Panny Márie. Ústredný odkaz „ruž“ a ružice teda možno vidieť v jej srdci – v centre. V tomto kontexte možno spomenúť, že koncom 16. storočia platilo pre pražských sklenárskych tovarišov pravidlo, že ak chceli dosiahnuť pozíciu majstra v cechu, museli vyhotoviť sklomaľbu či vitráž s obrazom Panny Márie s dieťaťom Ježišom. LŇENIČKOVÁ, ref. 12, s. 109-110; MĀLE, ref. 22, s. 401-402, 412-414; HLAD, Ľubomír. Meditácia o vône a teológii alebo Teológia ako umenie voňavkára. In *Verba Theologica*, 2011, roč. 10, č. 2, s. 91.

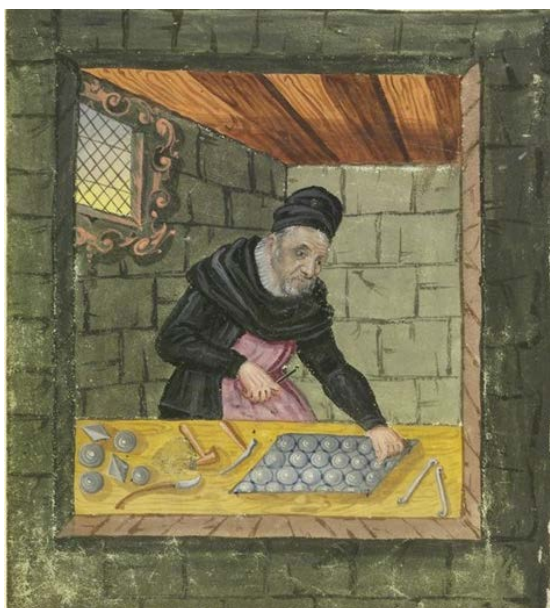
³⁸ ECO, ref. 22, s. 17.

³⁹ Cisterciáni vzhľadom na svoje kritické vnímanie vyzdobených a z ľudskej perspektívy obdivuhodných kostolov v tom čase odmietali vo svojich kláštoroch a chrámoch nechávať zhotovovať okná s vitrážou. BREDIN, Hugh. Suger (1081–1151) and Bernard of Clairvaux (1090–1153). In MURRAY, Chris (ed.). *Key Writers on Art: From Antiquity to the Nineteenth Century*. Londýn – New York: Taylor & Francis Group; Routledge, 2002, s. 26; ECO, ref. 22, s. 15.

mnohí prichodiaci do takéhoto chrámu „*skôr obdivujú krásu, než aby uctievali to, čo je posvätné*“⁴⁰ a tak sa im pred očami ukazujú „*prekrásne vyobrazenia svätcov a svätíc, a čím sú svätci farebnejšie vyobrazení, tým sú v očiach veriacich viac svätí*.“⁴¹ Tieto slová len potvrdzujú, aké veľmi pekné predmety vedeli daní remeselníci zhotoviť.

V súvislosti s dejinami skla a sklárstva v 13. – 15. storočí⁴² v Európe do popredia vo všeobecnosti vystupuje, popri ohromujúcich vitrážach, benátske sklo a sklári z ostrova Murano. Medzníkom v dejinách ostrova Murano, ležiacom v benátskej lagúne blízko Benátok, je rok 1291, kedy naň boli presťahované všetky benátske sklárne.⁴³

Výrazný rozvoj benátskeho skla prebehol počas 13. storočia a prvej polovice 14. storočia. Produkty z benátskych a iných italských sklární boli vyvážané do krajín strednej Európy, a teda aj do Uhorska. V súvislosti s týmto obdobím archeológovia dokladajú import dutého skla na území súčasného Slovenska. Prerušenie rozkvetu, diskontinuitu dejín, benátskeho skla spôsobila z časti pandémia Čiernej smrti, ktorá zasiahla Európu v polovici 14. storočia. Benátky v roku 1348. Moru podľahlo veľké množstvo obyvateľov Itálie, spomedzi ktorých sa iste mnohí venovali remeslám. V priebehu druhej polovice 14. storočia a 15. storočia nastal rozvoj regionálneho sklárstva v strednej Európe. V tomto období už jestvovali sklárne v Sklených Tepliciach a v Sklenom.⁴⁴

Obr. 3 – Norimberský sklenár Asdrubal Aufdinger (1613)

Zdroj: Nürnberger Zwölfbrüderbücher.

<<https://hausbuecher.nuernberg.de/>>

⁴⁰ ECO, ref. 22, s. 19.

⁴¹ „*Ostenditur pulcherrima forma sancti vel sanctae alicuius, et eo creditur sanctor, quo coloravit.*“ ECO, ref. 22, s. 17.

⁴² „*Je naprosto zřejmé, že duté sklo i běžné sklo okenní tvoří nedílnou součást středověké hmotné kultury s širokou výpovědní hodnotou zahrnující schopnost reflektovat výši sociální úrovně naleziště a v neposlední řadě též kulturní a obchodní kontakty toho kterého naleziště.*“ ČERNÁ – FRÝDA, ref. 10, s. 339.

⁴³ DRAHOTOVÁ, Oľga. *Evropské sklo*. Praha: Artia, 1985, s. 33.

⁴⁴ SEDLÁČKOVÁ, Hedvika – ROHANOVÁ, Dana – ŠIMONČÍČOVÁ KOÓŠOVÁ, Petra – LESÁK, Branislav. Typológia a vývoj skla na Slovensku od raného stredoveku po baroko na príklade Bratislavy. In STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Danica (ed.). *Historické sklo. Multidisciplinárne o historickom skle III*. Bratislava: Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV, 2018, s. 180-183; TAKÁTS, Sándor. *Műveltség története Közlemények V. Magyar üveg, magyar üvegesei*. In *Századok*, 1907, s. 630-647; TAKÁTS, Sándor. *Rajzok a török világból. III. Kötet*. Budapest: A magyar tudományos akadémia kiadása, 1917, s. 183-186; GINDL, Jozef. Z dejín výroby drasla. In *Zborník Lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea*, 1983, č. 12, s. 131-144.

Počas druhej polovice 15. storočia sa sklárstvo v Benátkach začalo rozvíjať v duchu renesancie. Viacero nálezov benátskeho skla (napríklad poháre na nôžke) zo 16. a 17. storočia bolo doložených v Bratislave.⁴⁵ Známe sú benátske poháre z Bardejova, ktoré si okolo začiatku 16. storočia mali objednať členovia mestskej rady tohto mesta v Šariši. Tvarovo vyzerajú ako mnohé iné benátske poháre z konca 15. storočia.

Krásu benátskeho skla mohol v 20. rokoch 16. storočia obdivovať aj nemecký učenec Georgius Agricola, známy v českom prostredí vďaka niekoľko ročnému pôsobeniu v Jáchymove. V úplnom závere svojho diela *De re metallica libri XII* z polovice 16. storočia spomína schopnosť sklárov vyrobiť „rozličné predmety, ako čaše, džbáňky, fľašky, banky, misy, misky, okenné tabule, zvieratá, stromy a lode.“⁴⁶ A dodáva: „mnohé takéto umelecké diela a obdivuhodné veci som uvidel, keď som kedysi žil dva roky v Benátkach; zvlášť v prvých dňoch sviatku Nanebovstúpenia Pána ich prinášajú na predaj z Murana, kde sú sklárne najslávnejšie.“⁴⁷ Popri tom Agricola píše aj o surovinách, z ktorých sklári sklo vyrábajú, o sklárskych peciach, o naberaní skla na píšťalu či o fúkaní skla.⁴⁸

Remeselníci pracujúci so sklom na území dnešného Slovenska v ranom novoveku

Ján Karel Rohn vo svojom diele *Nomenclator artifex, et mechanicus* z roku 1768 konkrétne rozlišuje jednotlivých remeselníkov pracujúcich so sklom. Píše o sklároch, sklároch pri lampe („*Der Glasbläser bei der Lampe*“), brúsičoch skla, rezačoch skla a o sklenároch.⁴⁹ Tento krátky zoznam remesiel dosvedčuje, že na konci obdobia raného novoveku už bola práca so sklom v priestoroch strednej Európy vo všeobecnosti špecializovaná. Deľba práce v tomto kontexte však vo svetle dokumentov, vzťahujúcich sa napríklad k dejinám sklární prevádzkovaných na území súčasného Slovenska, vyzerala odlišne. Pre jednotlivých pracovníkov hút sa používalo viac označení. Iste, pre sledovanie personálneho zabezpečenia „lesných hút“ nevystačí Rohnovo, i keď kvalitne spracované, vyššie uvedené rozdelenie.

Najdôležitejšiu osobu v ranonovovekej sklárni predstavoval sklársky majster, ktorý bol často aj jej árendátorom. Popri ňom archíválne svedčia o prítomnosti sklárskych tovarišov, tabuliarskych tovarišov, sklárov, sklárskych robotníkov, pomocníkov v hutách a iných. V dokumentoch sa remeselníci sklárne niekedy vyskytujú aj pod pojmom hutníci. V širšom zmysle v súvislosti so sklárstvom natrafíme taktiež na salajkárov, drevorubačov, uhliarov či popoliarov.

Žiaľ, v slovenskej literatúre sa možno stretnúť aj s nepresnými označeniami spomínaných remeselníkov. Neojedinelé je zamieňanie slov sklár a sklenár. To sa vyskytovalo už aj v dobových, v latinčine písaných dokumentoch. Túto skutočnosť zapríčiňovala jednak podobnosť slov vitrarius (sklár) a vitriarius (sklenár), ale i všeobecná nejednotnosť v označovaní osôb pracujúcich so sklom.⁵⁰

⁴⁵ SEDLÁČKOVÁ – ROHANOVÁ– ŠIMONČÍČOVÁ KOŇŠOVÁ– LESÁK, ref. 44, s. 183-188.

⁴⁶ AGRICOLA, Georgius. *Dvanásť kníh o baníctve a hutníctve*. [Z českého prekladu B. Ježka a J. Hummela do slov. prel.]: PETR, Karel – PETROVÁ, Mária. Ostrava: Montanex, 2006, s. 546.

⁴⁷ AGRICOLA, ref. 46, s. 546.

⁴⁸ AGRICOLA, ref. 46, s. 539-546.

⁴⁹ ROHN, ref. 13, s. 301-314.

⁵⁰ „Sklenár či Glaser tak môžu byť rovnako sklenári ako aj sklárski majstri i sklári.“ LŇENIČKOVÁ, ref. 12, s. 94.

Napríklad prešporský remeselník Peter Wolff sa v archívnom dokumente z roku 1754 uvádza ako „*Civis et Vitriarius Posoniensis*.“⁵¹ O pár rokov neskôr je ale na dokumente, v ktorom žiadal peniaze za opravu okien podpísaný ako „*Petrus Wolff Civis, & Magister Vitriarius Posoniensis*.“⁵²

Samostatným remeslom a súčasne umením bola maľba na sklo.⁵³ Výrazný rozmach sklomaľby⁵⁴ nastal v období gotiky v súvislosti s tvorbou vitráží. Na území Slovenska, v Svätom Baňadiku pri Hrone sa v roku 1375 spomína Tomáš „*pictor*“, maliar skla z Kluže (dnešné Rumunsko).⁵⁵ V 15. storočí pôsobil sklenár a maliar Mikuláš Teginger v Prešporku.⁵⁶ Spomedzi zachovaných ranonovovekých diel možno spomenúť štyri sklomaľby s kresťanskými námetmi z roku 1667, ktoré sa pôvodne nachádzali v chráme sv. Martina v Prešporku.⁵⁷ Prítomnosť maliarov skla je doložená v malohontských sklárňach⁵⁸ či v Nemeckej Hute, kde si ľudia privyrábali maľovaním na sklo. Od 18. storočia sa, podľa Hetteša, maľby náboženských motívov na skle vyskytujú aj v sedliackych domácnostiach.⁵⁹ Sklomaľbe sa venovali aj členovia sklárskych rodov. Tak napríklad spomedzi členov rodu Wanderovcov možno spomenúť Eliasa Wandera/Wanderera († 1657) – maliara skla v nemeckom Bischofsgrüne a jeho syna Johanna Matheusa (1620 – 1692) – majstra hutí v Bischofsgrüne a vyučeného maliara skla. Johann Matheus mal syna Wolfganga (1651 – 1725), maliara a rytca skla. Toho synovia August a Adam Clemens zas pôsobili ako maliari fajáns v Bayreuthe v Bavorsku.⁶⁰

Ranonovoveké sklomaľby zároveň predstavujú pramene heraldiky.⁶¹ Erby možno vidieť nielen v oknách,⁶² ale aj na erbových pohároch. Spomedzi pohárov s erbom, ktoré sa

⁵¹ Štátny archív v Bratislave (ďalej ŠA B), fond (ďalej f.) Bratislavská župa I. (ďalej BŽI), Kongregačné písomnosti, inventárne číslo (ďalej i. č.) 720, fascikel 7, dokument č. 6.

⁵² ŠA B, f. BŽI, Kongregačné písomnosti, i. č. 742, fascikel 2, dokument č. 41.

⁵³ BROWN – O'CONNOR, ref. s. 29, s. 11.

⁵⁴ Maľba na sklo „vychází z technik smaltování (...). Podstata spočívá ve skutečnosti, že se barevné křemičité taveniny s různými přísadami, které jsou buď opakní, nebo transparentní, nanášejí na podklad a následně vypalují na teplotu 750–800 °C. (...) V 5. století se tato technika dostává i do Evropy.“ VEPŘEKOVÁ, Jana. Raně novověké sklo. In BLAŽKOVÁ, Gabriela et al. *Castrum Pragense 13. Nálezy hmotné kultury z renesančních odpadních jímek z Pražského hradu. Díl II. Studie*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2016, s. 368. V období 16. – 18. storočia sa maľovalo na sklo zmieneným emailom alebo takpovediac na studeno. VEPŘEKOVÁ, ref. 54, s. 368. BENTON, Janetta Rebold. *Materials, Methods, and Masterpieces of Medieval Art*. Santa Barbara – Denver – Oxford: ABC-CLIO, 2009, s. 172.

⁵⁵ ZREBENÝ, Alexander. Z dejín sklárskeho priemyslu na strednom Pohroní. In *Vlastivedný časopis*, 1981, roč. 30, č. 1, s. 34; ŠÁLY, Ondrej. Stained Glass in Slovakia. In *Glass News*, 2019/2020, č. 47, s. 18; SÁGHELY, Lajos. *A magyar üvegesipar története*. Budapest: Budapesti Üvegesek, üvegcsiszolók, üvegedzők és üvegvesők, üveghajlítók, üvegfoncsorozók, üvegforrasztók, üveg-, porcelán- és fayencefestők, mozaikművesek és tükörkészítők Ipartestülete, 1938, s. 62.

⁵⁶ GAJDOŠOVÁ, Ingrid – ŽAŽOVÁ, Henrieta. Od gotiky po barok. In CÓNOVÁ, Ilona et al. *Vitráže na Slovensku*. Bratislava: Slovart, 2006, s. 74.

⁵⁷ GAJDOŠOVÁ – ŽAŽOVÁ, ref. 56, s. 75-77.

⁵⁸ ŽILÁK, Ján. Dejiny sklárskych hút v Malohonte do polovice 20. storočia. In ŽILÁK, Ján – KAFKA, Richard – REPČOK, Štefan. *Sklárne v Malohonte*. Bratislava: GUNA GU, 2001, s. 10, 12, 15, 34-35.

⁵⁹ HETTEŠ, Karel. O vývoji a charaktere slovenského skla. In *Výtvarný život*, 1958, č. 9, s. 299.

⁶⁰ NOVÝ, Petr. Sklářský rod Wanderů. In ČERNÁ, Eva (ed.). *Historické sklo . 5. Sborník pro dějiny skla*. Most: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě; Městské muzeum v Čelákovících, 2011, s. 238-245.

⁶¹ Vitráže môžu v tejto súvislosti predstavovať aj pramene cirkevnej heraldiky, pretože na nich bývali vyobrazované aj erby prelátov. GLEJTEK, Miroslav. Heraldika v prostredí stredovekých uhorských arcibiskupov a biskupov. In GLEJTEK, Miroslav. *Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku*. Bratislava: Post Scriptum, 2020, s. 319.

v poslednom čase stali predmetom heraldického výskumu, zarezonoval pohár s erbom rodiny Kirchmayerovcov z Reichwitz z prvej polovice 17. storočia objavený počas záchranného archeologického výskumu v Prahe.⁶³ Z perspektívy genealógie je zaujímavý napríklad maľovaný rodokmeň rodu Wanderov na čaši vyrobenej v roku 1747 v spomínanom Bischofsgrüne.⁶⁴

Obr. 4 – Maliar skla Gerlachus na stredovekej vitráži pochádzajúcej z premonštrátskeho kláštora Arnstein (Nemecko)

Zdroj - BROWN, Sarah – O'CONNOR, David. *Glass-painters. Medieval Craftsmen*. London: British Museum Press, 1991, s. 19.

Na území súčasného Slovenska existovala sklárska výroba už pred založením sklární v Sklených Tepliciach a Sklenom. Doposiaľ o produkcii skla v stredoveku slovenská historiografia nepodala mnoho informácií. Dejiny sklárstva v tejto súvislosti na Slovensku počas posledných desaťročí osvetľovali väčšími archeológovia.⁶⁵ Spomedzi cenných nálezov možno spomenúť napríklad sklársku včasnostredovekú pec z 9. storočia objavenú na Devínskej Kobyle.⁶⁶ V tomto období je doložená výroba korálikov zo skla, ktorým sa

⁶² Pre ukážku pozri AMAN, Cornelia et al. *Glasmalereien aus acht Jahrhunderten. Meisterwerke in Deutschland, Österreich und der Schweiz – Ihre Gefährdung und Erhaltung*. Leipzig: Edition Leipzig, 1999, s. 69, 73-79, 159-177.

⁶³ CYMBALAK, Tomasz – HRDINOVÁ, Martina – PODLIŠKA, Jaroslav. K nálezu erbovního poháru rodu Kirchmayerů z Reichwitz v kontextu souboru skel z odpadní jímky z Prahy – Nového Města. In TOMKOVÁ, Kateřina – VENCLOVÁ, Natalie (eds.). *Krajinou archeologie, krajinou skla. Studie věnované PhDr. Evě Černé*. Praha – Most: Archeologický ústav AV ČR; Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, 2020, s. 327-344. Kirchmayerovci, přijatí do radov měšťanů pražského Starého Města roku 1553, pocházeli z Horného Rakúska. Autoři uvádějí, že pohár s emailom namaľovaným erbom „jako jeden z mála nalezenných artefaktů umožňuje provést časově přesněji zařaditelnou sondu do života pražské měšťanské společnosti raného novověku.“

⁶⁴ NOVÝ, ref. 60, s. 238-239.

⁶⁵ ŠÁLY, Ondrej. Historical and Archaeological Researches about Historical Glass in Slovakia. In *Glass News*, 2019, č. 46, s. 14-15.

⁶⁶ STAŠŠIKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Danica. Sklo v období včasného stredoveku na Slovensku. ZMETÁK, Igor (ed.). *OKNO nielen do archeológie. Kultúrno-historická príloha katalógu 9. ročníka medzinárodného výtvarno-literárneho sympózia ORA ET ARS - SKALKA 2016*. Trenín: Mesto Trenín, 2016, s. 33-34; FARKAŠ, Zdeněk. – TURČAN, Vladimír. Včasnostredoveká sklárska pec v Bratislave na Devínskej Kobyle. In *Slovenská archeológia*, 1998, roč. 46, č. 1, s. 31-54.

venovali šperkári. S produkciou takýchto sklenených predmetov boli späté rozličné technologické procesy.⁶⁷

V období raného novoveku v tomto geografickom priestore jestvovala sklárska výroba už v diametrálne odlišných podmienkach a súvislostiach. Historiografia a archívne dokumenty svedčia o prítomnosti rozličných skupín remeselníkov. Spomedzi nich v popredí stoja sklári a sklenári. Nasledovné časti tohto príspevku chcú priblížiť dejiny súvisiace s nimi.

Sklári

Spoločenstvá sklárov a ich rodiny žili v osadách situovaných pri sklárskych hutách, a to zväčša na odľahlých zalesnených miestach. Aj táto skutočnosť bola predpokladom pre vznik a fungovanie ich vlastných, partikulárnych, pravidiel či zvykov.⁶⁸ Sklárske prostredie v ranom novoveku na území dnešného Slovenska z pohľadu etnografie nepredstavuje prebádanú problematiku.⁶⁹ Na druhej strane migrácia sklárov naprieč krajinami a ich nezávislosť na konkrétnej lokalite umožňuje bádanie v tejto súvislosti v širšom kontexte.

Vzhľadom na vyššie uvedené relatívne stále platia slová českého etnografa Vladimíra Scheuflera (1922 – 1995) spred šesťdesiatich rokov: „*Nutnou podmienkou pro akékoľvek etnografické spracovanie je historické (a v prípade sklárstva i umelecko-historické a ekonomické) zvládnutie problematiky.*“⁷⁰ Slovenská literatúra avšak podáva výrazne viac informácií o živote sklárov v 19. storočí a prvej polovici 20. storočia. Tieto údaje ale môžu čiastočne dopomôcť dotvárať pohľad na ich predkov v ranom novoveku.⁷¹

Z literatúry je známa téza, ktorá tvrdí, že svojráznosť života sklárov a ich rodín podmienoval najvýraznejšie ich život v izolácii od zvyšnej populácie.⁷² Ide v zásade o logickú dedukciu, ale nebolo by správne ju zovšeobecňovať a aplikovať na všetkých obyvateľov sklárskych osád. V prípade osád so sklárňami, ktoré nestáli vyslovene ďaleko od iných usadlostí, to platí len do určitej miery. Svedectvá o kontaktoch sklárov s okolitým svetom dokladujú v hojnej miere napríklad cirkevné matriky. Charakter života komunity sklárov nebol teda definovaný iba miestom, ale výrazne aj skutočnosťou, že sa remeslo dedilo, tak povediac, z otca na syna. Základným determinantom (kreovania) zvykov sklárov, a ich príbuzných, bola ich práca.

Nedostatok palivového dreva a v prípade majstrov (či iných zručných a skúsených remeselníkov) ich odbornosť boli príčinou, vo všeobecnosti, relatívne častej migrácie

⁶⁷ STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, ref. 66, s. 33-34.

⁶⁸ ŠÁLY, Ondrej. Dejiny sklárstva na panstvách Weitra a Reichenau am Freiwald do roku 1800. In HASAROVÁ, Zuzana – PALÁRIK, Miroslav (eds.). *Vox Discipuli Historiae VI*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018, s. 240.

⁶⁹ V optike V. Scheufler (ktorá bola determinovaná marxistickými náhľadmi) „v období feudalizmu byli tedy sklári zřejmě velmi charakteristickou skupinou a početně relativně silnou společenskou v kategorii lidu, zatímco počínaje kapitalismem se stávají celkem malou součástí dělnické třídy.“ SCHEUFLER, Vladimír. Sklářství a národopis. In *Český lid*, roč. 47, č. 5, s. 201.

⁷⁰ SCHEUFLER, ref. 69, s. 201.

⁷¹ Pozri napríklad KANTÁR, Ján. K štúdiu histórie a života sklárov v okolí Bardejova. 1. časť. In *Slovenský národopis*, 1962, roč. 10, č. 1, s. 101 – 121; REPČOK, Štefan. Život a kultúra malohontských sklárov. In ŽILÁK, Ján – KAFKA, Richard – REPČOK, Štefan. *Sklárne v Malohonte*. Bratislava: GUnaGU, 2001, s. 92-134.

⁷² Pozri napríklad MURGAŠOVÁ, Irena. Staré slovenské sklárstvo. In *Krásy Slovenska*, 1964, roč. 41, č. 1, s. 17-18.

sklárov.⁷³ Z perspektívy genealógie nie je prekvapivé, ak sa stalo, že bol jeden sklár pokrstený, sobášnený či pochovaný na rozličných miestach. Inými slovami, migrovanie je úzko späté s dejinami sklárskych rodov. Motivácie, príčiny a okolnosti migrácie jednotlivcov v mnohých prípadoch nemožno dostatočne objasniť.⁷⁴ Isté však je, že do novozaložených sklární niektorí sklári (v prvom rade majstri) dostávali pozvanie pracovať. Tak do hút, založených na území súčasného Slovenska v priebehu raného novoveku, prišli pracovať desiatky sklárov z okolitých krajín. Často prichádzali z Moravy či z územia dnešného Rakúska.⁷⁵ Možno teda tvrdiť, že sklári neraz žili v etnicky zmiešanom prostredí. Majitelia (novozaložených) sklární potrebovali pre funkčné prevádzkovanie sklárne dať prácu sklárskemu majstrovi a dohodnúť sa s ním. Od skúseného majstra a skupiny s ním pracujúcich remeselníkov sa za určitých okolností mohli remeslu priučiť aj členovia domáceho obyvateľstva.⁷⁶

Napríklad, keď sa v roku 1630 štiavnická komora rozhodla založiť sklársku hutu pri Novej Bani, uzavrela dohodu s Michalom Ulbmom, sklárom zo Sliezska. Ten následne počas prvých rokov existencie sklárne zastával post sklárskeho majstra.⁷⁷ Spomedzi prác, ktoré venovali pozornosť migrácii sklárov pochádzajúcich z významných sklárskych rodov zo strednej Európy, možno spomenúť publikáciu Kingy Tarcsay *Frühneuzeitliche Glasproduktion in der Herrschaft Reichenau am Freiwald, Niederösterreich* (2009). Autorka v nej uverejnila aj mapku so zakreslenými trasami migrovania jednotlivých remeselníkov, prípadne rodov.⁷⁸

⁷³ Napríklad v súvislosti so sklárňou v Starej Hute v severnom Novohrade píše Ján Žilák, že „podľa dikálneho súpisu (z roku 1713 – pozn. O. Š.) boli sklári vykázani ako libertíni čiže slobodníci, mohli sa teda slobodne sťahovať.“ ŽILÁK – HLODÁK, ref. 7, s. 24.

⁷⁴ ŠÁLY, ref. 68, s. 239.

⁷⁵ Pozri napríklad ŠÁLY, ref. 68, s. 237-238, KANTÁR, ref. 71, s. 105.

⁷⁶ Podľa Gaspera bol „organizátorom a vedúcim sklárskej výroby bol sklársky majster (gazda, glasmeister, kunstír...). Bol to obyčajne skúsený samostatný sklár. Okrem ovládania odborných znalostí svojho remesla musel byť podnikavým človekom. Často prichádzal zakladať sklárne do neobývaných oblastí. Sklársky majster si najskôr robil všetky odborné i pomocné práce sám, prípadne s rodinnými príslušníkmi. (...) Koncom 17. stor. sklársky majster robil len tie najodbornejšie práce, ako je miešanie surovín, dokončovanie práce, tvarovanie atď. Všetky ostatné práce už len kontroloval.“, GASPER, Ján. K dejinám technológie sklárskej výroby na Slovensku do konca 17. storočia. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, 1969, roč. 5, s. 28.

⁷⁷ Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici (ďalej SBA BŠ), f. Banský súd v Banskej Štiavnici 1497 – 1788 (ďalej BSBŠ), i. č. 103, pagina (ďalej pag.) 158-160.

⁷⁸ TARCSAY, Kinga. *Frühneuzeitliche Glasproduktion in der Herrschaft Reichenau am Freiwald, Niederösterreich*. Horn: Ferdinand Berger & Söhne, 2009, s. 49.

Obr. 5 – Sklár s rôznymi sklenenými predmetmi. Zdroj: ENGELBRECHT, Martin. *L'Assemblage nouveau des manouvries habilles: Neu-eröffnete Sammlung der mit ihren eigenen Arbeiten und Werckzeugen eingekleideten Künstlern, Handwerckern und Professionen*. Augsburg 1730, s. 133.

Obr. 6 – Sklárka. Zdroj: ENGELBRECHT, Martin. *L'Assemblage nouveau des manouvries habilles: Neu-eröffnete Sammlung der mit ihren eigenen Arbeiten und Werckzeugen eingekleideten Künstlern, Handwerckern und Professionen*. Augsburg 1730, s. 134.

Dôvod existencie rozvetvených sklárskych rodov spočíval do veľkej miery v špecifickosti ich remesla. Z viacerých uhl'ov pohľadu sklárstvo, vzhľadom na nutnosť znalosti technologických procesov a potrebu surovín, nepredstavovalo jednoduché remeslo. Predstavitelia vrchnosti sami sklo vyrobiť nedokázali, a tak si cenili zručnosti sklárskych majstrov. Skutočnosť ovplyvňovala netransparentnosť remesla ľudmi, ktorí s ním neprichádzali do kontaktu. Remeslo bolo neraz dedené z generácie na generáciu niekoľko storočí prostredníctvom odovzdávania skúseností a prostredníctvom pamäte. V priebehu 19. storočia a prvej polovice 20. storočia tento praktický význam sklárskych rodov zanikol.

Cirkevné matriky, ktorých zapisovateľ uvádzal pri zázname o sviatosti či úmrtí aj prácu, ktorú daný človek vykonával, predstavujú jedinečný prameň historického výskumu. Nemecky písané matriky svedčia o individuách, označených slovami „*Glasmacher, Glasmeister, Hüttenschreiber, Glasschneider, Glasmaler, Glashändler, Lehrling...*“⁷⁹

Ako nasvedčujú vyššie uvedené súvislosti v sklárni⁸⁰ existovala hierarchia.⁸¹ Na jej vrchole stál sklársky majster (Glasmesiter, magister vitarius), disponujúci autoritou medzi ostatnými zamestnancami sklárne, ktorí mu prejavovali úctu. Na najnižšej hierarchickej priečke zas stáli učni. Zväčša išlo o (malých) chlapcov. Do tejto pozície sa ľahko dostávali synovia sklárov. Cesta učňa, v relatívne uzavretom sklárskom prostredí, k tomu aby sa stal (postupne) sklárskym majstrom, nepredstavovala vo všeobecnosti jednoduchý proces. Rolu

⁷⁹ ŠÁLY, ref. 68, s. 243.

⁸⁰ Sklárne nezakladali samotní remeselníci, ale napríklad panstvá či banské komory.

⁸¹ Takisto ako sféra obchodu, v ktorej figurovali remeselnícke výrobky. BRAUDEL, Fernand. *Dynamika kapitalismu*. Praha: Argo, 1999, s. 36.

zohrávala jednak šikovnosť a zručnosť konkrétneho muža, ale aj jeho pôvod, pretože syn alebo jeden zo synov sklárskeho majstra sa často v dospelosti, ak mal predispozície, tiež stal majstrom.⁸² Archívne pramene svedčia taktiež o sobášoch detí sklárskych majstrov, kedy sa syn jedného majstra oženil s dcérou iného sklárskeho majstra.⁸³ Inými slovami, svedčia o sobášoch, ktoré sa javia byť vopred dohodnuté, a nie, takpovediac z lásky. V týchto súvislostiach možno uvažovať o svadbe dvadsaťsedem ročného Ignáca Schallyho⁸⁴ a pätnásť ročnej Judity Bartošovej,⁸⁵ ktorá sa uskutočnila 17. novembra 1737 v Novej Bani.⁸⁶ Ignác pochádzal z dedinky Staré Hutě situovanej na Morave, kde v miestnej sklárni ako sklársky majster pôsobil jeho otec Pavol. Judita bola dcérou Jakuba Bartoša, sklárskeho majstra v Sklenej Hute (Starej Hute) pri Novej Bani. Sobáš Ignáca a Judity sa konal nedlho po tom, ako sa Ignác presťahoval do danej osady v Tekovskej stolici.⁸⁷ Neskôr sa Ignác stal posledným sklárskym majstrom v Starej Hute a prvým majstrom a nájomcom sklárne v Sihle.⁸⁸

Sklárskych majstrov si vo všeobecnosti vážili aj mimo sklární. Niektorí sa stali mešťanmi a patrili k členom mestských rád. Iných povýšili do šľachtického stavu, tak napríklad majstra z Glashütte pri Allande vo Viedenskom lese, prvého sklárskeho majstra tamojšej cisárskej sklárne založenej Leopoldom I.⁸⁹

V súvislosti so zastúpením v mestských radách je pozoruhodný, dosiaľ nepublikovaný, príbeh vyššie spomínaného sklárskeho majstra Jakuba Bartoša, syna Michala Bartoša, sklárskeho tovariša.⁹⁰ Počas druhej polovice 30. rokov 18. storočia prišiel Bartoš s mestskou radou Novej Bane viackrát do konfliktu, pričom sa raz ocitol aj vo väzení.⁹¹ V roku 1740 Bartoš vo svetle dokumentov vystupuje už ako člen širšej mestskej rady.⁹² V roku 1741 a 1743 je uvedený ako v poradí siedmy člen širšej mestskej rady, ktorá mala v tých časoch celkovo dvanásť členov.⁹³ V kuriálnych protokoloch sa od roku 1747 uvádzajú už iba zoznamy členov užšej mestskej rady. Práve v roku 1747 sa Jakub Bartoš spomína ako prisázný a v zozname figuruje ako jedenásty člen užšej mestskej rady (prvým bol richtár).⁹⁴ V priebehu rokov 1748 až 1751 je ako prisázný zapísaný na desiatom a v roku 1752 na

⁸² Mnohí teda počas života pracovali jednoducho ako „skláři“ (bez bližšie uvedeného profesijného profilu), alebo ako sklárski pomocníci či tovariši.

⁸³ Pozri napríklad NOVÝ, ref. 60, s. 244-245.

⁸⁴ Ignatius Schally bol pokrstený 28. 1. 1710 v rímskokatolíckej farnosti Buchlovice na Morave. Moravský zemský archív v Brně. Matrika pokrstených farnosti Buchlovice 1660 – 1731, pag. 189.

⁸⁵ Judita bola pokrstená 6. 9. 1722 v Novej Bani. Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA BB), f. Zbierka cirkevných matrik (ďalej ZCM), Nová Baňa, matrika pokrstených 1648 – 1749, pag. 237.

⁸⁶ ŠA BB, ZCM Nová Baňa, matrika sobášených 1733 – 1843, pag. 22.

⁸⁷ Iný príklad pozri v WINKELBAUER, Thomas. Die Glashütten des Gföhlerwaldes (vor 1628 bis 1728). In Versuche und Ansätze zur Industrialisierung des Waldviertels. *Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde*, 1990, č. 12, s. 205; ŠÁLY, ref. 68, s. 254.

⁸⁸ ŽILÁK – HLODÁK, ref. 7, s. 66, 112.

⁸⁹ WINKELBAUER, ref. 87, s. 189; SOUKUP, Werner Rudolf. *Chemie in Österreich: von den Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. Wien: Böhlau, 2007, s. 461.

⁹⁰ ŠA BB, ZCM Nová Baňa, matrika zomrelých 1648 – 1745, pag. 609.

⁹¹ ŠA BB pracovisko Archív Kremnica, f. Magistrát mesta Nová Baňa (ďalej MM NB), Kuriálne protokoly 1732 – 1738, pag. 266-267.

⁹² ŠA BB - pracovisko Archív Kremnica (ďalej pAK), f. MM NB, Kuriálne protokoly 1739 – 1746, pag. 111.

⁹³ ŠA BB - pAK, f. MM NB, Kuriálne protokoly 1739 – 1746, pag. 169, 346.

⁹⁴ ŠA BB - pAK, f. MM NB, Kuriálne protokoly 1746 – 1778, pag. 16.

deviatom mieste v tomto zozname.⁹⁵ Nakoniec sa v roku 1753 Jakub Bartoš, rodák zo Sklenej Huty, stal richtárom slobodného kráľovského banského mesta Nová Baňa.⁹⁶ Tento post zastával následne aj v rokoch 1754, 1755 a 1759.⁹⁷ V rokoch 1756 – 1758 a roku 1760 figuroval ako prísazný v spomínanom zozname na druhom mieste.⁹⁸ Zomrel 6. apríla 1761 vo veku 61 rokov. V matrike zomrelých ho matrikár evidoval už ako občana mesta a nie ako obyvateľa Starej Huty.⁹⁹ V 70. rokoch 18. storočia ako mestský prísazný pôsobil aj Libor Schally (1742 – 1786), vnuk Jakuba Bartoša a syn, v tom čase síhlianskeho sklárskeho majstra, Ignáca Schallyho.¹⁰⁰ Libor Schally sa mal v tomto období venovať aj vareniu salajky.¹⁰¹

Sociálny status sklárov ako aj ich pôvod bol však rozličný.¹⁰² Archívne pramene podávajú svedectvo aj o sklároch, ktorých životné pomery boli jednoduché a skromné. Pozorovať tieto súvislosti možno cez opisy budov sklárskych osád (zväčša pochádzajú z prvej polovice 19. storočia) alebo prostredníctvom tereziánskych urbárov. Pre ilustráciu možno spomenúť napríklad súpis duší žijúcich v Nemeckej Hute, v Tekovskej stolici, z roku 1798, v ktorom sú obsiahnuté aj opisy ich majetkov. V osade stála skláreň a päť domov. V prvom býval sklársky majster. V druhom obydľí žil sklársky tovariš Juraj Petráš, v treťom sklári František a Ján Petrášovci, vo štvrtom Róm, pomocník sklárov, Adam Žašpinec a v piatom tabuliarsky tovariš Jozef Petráš. Petrášovci mali pri domoch záhradky, chovali dobytok a obhospodarovali aj klčoviská. Jozef Petráš mal i dve políčka, na ktorých sial. Adam Žašpinec disponoval jednou záhradkou. Pri hute ležali ďalšie dve záhrady. V čase vyhotovenia súpisu sklári z Nemeckej Huty úradníkovi panstva tvrdili, že ich záhradky sú pre nich veľmi dôležité, a že by bez nich neprežili, lebo v sklárni robievali skôr pomenej.¹⁰³

Na výrobe skla a sklenených predmetov sa v ranom novoveku však nepodieľali iba muži, ale aj ženy. Napríklad v 17. storočí vystupuje v matrike manželka sklárskeho majstra v dolnorakúskom Harmanschlagu ako úradníčka („Hüttenschreiberin“)¹⁰⁴ či v súvislosti so Slovenskom možno spomenúť, že najstaršia známa zmluva o nájme Nemeckej Huty, pochádzajúca z roku 1788, bola uzavretá medzi panstvom a Novobančankou Zuzanou, rodenou Valovičovou.¹⁰⁵

⁹⁵ ŠA BB - pAK, f. MM NB, Kuriálne protokoly 1746 – 1778, pag. 29, 52, 70, 86.

⁹⁶ ŠA BB - pAK, f. MM NB, Kuriálne protokoly 1746 – 1778, pag. 101.

⁹⁷ ŠA BB - pAK, f. MM NB, Kuriálne protokoly 1746 – 1778, pag. 111, 125, 172.

⁹⁸ ŠA BB - pAK, f. MM NB, Kuriálne protokoly 1746 – 1778, pag. 142, 151, 1758, 179.

⁹⁹ ŠA BB, ZCM Nová Baňa, matrika zomrelých 1733 – 1778, pag. 196. Do týždňa od jeho smrti zomrela aj jeho manželka Anna vo veku 46 rokov.

¹⁰⁰ ŠA BB - pAK, f. MM NB, Kuriálne protokoly 1746 – 1778, pag. 320, 335, 344, 354.

¹⁰¹ ŽILÁK, ref. 6, s. 10. K dejinám produkcie salajky (K₂CO₃) pozri ŽILÁK, Ján. Výroba salajky v stredoslovenských sklárňach v 18. – 19. storočí. In MALINIAK, Pavol – MÁCELOVÁ, Marta et al. *Lesy v dejinách Zvolenskej stolice. Lesné remeslá v kultúre a zamestnaní obyvateľstva v stredoveku a ranom novoveku*. Kraków - Banská Bystrica: Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce; Lesy Slovenskej republiky, 2011, s. 93-104.

¹⁰² Vierovyznaním boli na území dnešného Slovenska najmä katolíkmami. Napríklad manželka spomínaného sklárskeho majstra Jakuba Bartoša Anna, rod. Lawro, bola však napríklad v čase svadby svojej dcéry Judity luteránkou. ŠA BB, f. ZCM Nová Baňa, matrika sobášnych 1733 – 183, pag. 22.

¹⁰³ ŽILÁK, Ján. Skláre banskobystričského biskupstva. In *Z histórie technicko-hospodárskeho využitia vodných tokov na strednom Pohroní*. Banská Bystrica: Centrum vedy a výskumu UMB; Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2011 s. 6-7; PETRÁŠ, ref. 8, s. 26, 42.

¹⁰⁴ ŠÁLY, ref. 68, s. 244.

¹⁰⁵ PETRÁŠ, ref. 8, s. 34.

Sklenári

V porovnaní so sklármi bolo sklenárom v ranom novoveku v slovenskej historiografii venovaného výrazne menej priestoru. Vyplýva to zo skutočnosti, že sklenári v porovnaní so sklármi fungovali zväčša samostatne (niekedy aj v rámci cechov), neboli viazaní na sklárske huty a nestáli pri najstarších dejinách viacerých obcí – pôvodných sklárskych osád. V literatúre sa o nich nachádzajú skôr zmienky, než samostatné texty. Spomedzi publikovaného možno spomenúť napríklad štúdiu Jána Žiláka o Muránskej Hute, v ktorej závere spomína sklenárov z Muránskej Huty v 19. a 20. storočí.

Sklári produkovali v sklárňach rozličné sklenené predmety. Niektoré sklárne sa viac zameriavali na výrobu dutého skla¹⁰⁶ (napríklad laboratórneho skla),¹⁰⁷ iné väčšmi na ploché sklo (okenné sklo, zrkadlá). Okenné sklo, vyrobené sklármi, sa dostávalo postupne ku sklenárom, ktorí sa zaoberali jeho inštaláciou či rezaním. Pri svojej práci používali špecifické pracovné nástroje.

Spomedzi skiel, s ktorými sklenári pracovali v období raného novoveku treba zdôrazniť najmä tzv. terčíky a tabuľové sklo. Terčíky, známe aj ako bucny (z nemeckého Butzenscheibe) a medzi slovensky komunikujúcimi sklenármi najmä známe ako kolečka¹⁰⁸ či kolieska,¹⁰⁹ predstavovali typ okenného skla, diskovitého tvaru, fúkaného v úvodnej časti výrobného procesu a neskôr osadzovaného do olovených rámov.¹¹⁰

Tabuľové sklo sa vyrábalo v menších rozmeroch ako neskôr, preto okná zvykli obsahovať viacero sklenených tabuliek spojených olovenými rámami. Postup jeho výroby bol odlišný od produkcie kolečiek. V niektorých prípadoch sa vyrábalo pomocou formy, do ktorej sa sklovina vyliala.¹¹¹ Rozmach a nástup tabuľového (plochého) – okenného skla nastal v druhej polovici 17. storočia, keď v oknách mnohých honosných stavieb nahradili sklenené terčíky zmienené tabuľky.¹¹²

V období raného novoveku už v mnohých oknách vidieť sklo. Väčšinou však mali veľmi malé rozmery, a tak, nakoľko boli sviečky drahé, vo svetlici bývalo často prítmie.¹¹³ V 16. storočí veľké množstvo ľudí žilo v obydliach, ktoré vyzerali iba ako chatrče. Domy sedliakov na území dnešného Nemecka v tom čase predstavovali často veľké budovy, ktorých okná boli už zasklené a priestory svetlejšie a hrejivejšie v porovnaní s chatrčami.¹¹⁴ Malé okná v tejto dobe boli typické i pre mestské byty menších remeselníkov a nádenníkov, v ktorých prevládalo pološero.¹¹⁵ V izbách meštianskych domov bolo taktiež značne tmavo, ich obyvatelia ale nešetřili na sviečkach.¹¹⁶ Na druhej strane domy a zámky šľachty

¹⁰⁶ Ide zároveň o fúkané sklá.

¹⁰⁷ VEPŘEKOVÁ, ref. 54, s. 359.

¹⁰⁸ FRICKÝ, Alexander. Zaniknuté sklárne v okolí Bardejova. In *Nové obzory*, 1966, roč. 8, s. 122.

¹⁰⁹ Podľa Hetteša sa „sklo do okien vyrábalo korunové, známe kolieska: sedliacke zo skla obyčajného zelenavého i lepšie zo skla krištáľového.“ HETTEŠ, ref. 59, s. 298.

¹¹⁰ „Terčíky se vyráběly poměrně jednoduchou technikou z bublin rozevřených po jednom přepíchnutí na píšťále.“ VEPŘEKOVÁ, ref. 54, s. 339. Laicky sa zvykli opisovať ako vyfúknuté a stlačené banky.

¹¹¹ VEPŘEKOVÁ, ref. 54, s. 339.

¹¹² LŇENÍČKOVÁ, ref. 12, s. 103.

¹¹³ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) I*. Praha: Argo, 1999, s. 61.

¹¹⁴ DÜLMEN, ref. 113, s. 63.

¹¹⁵ DÜLMEN, ref. 113, s. 64.

¹¹⁶ DÜLMEN, ref. 113, s. 67.

disponovali veľkými oknami a do jednotlivých izieb prichádzal dostatok svetla. Zároveň však vo veľkých miestnostiach s vysokým stropom bývalo často chladno. K tomu prispievalo, aj to, že veľké okná nemali dostatočne efektívne spracované tesnenie.¹¹⁷ Slovom Richarda van Dülmena „kvalita bytov vo veľkej miere závisela na kvalite okien, vykurovania, osvetlenia a kuchyne.“¹¹⁸

Obr. 7 – Norimberský sklenár Niclas Klucel (1554)

Zdroj: Nürnberger Zwölfbrüderbücher. <<https://hausmuecher.nuernberg.de/>>

Obr. 8 - Sklenári zaskliavajúci

Zdroj: WEIGEL, Christoph. *Abbildung Der Gemein-Nützlichen Haupt-Stände Von denen Regenten Und ihren So in Friedens- als Kriegs-Zeiten zugeordneten Bedienten an, biß auf alle Künstler Und Handwercker*. Regensburg 1698, s. 391.

O zasklievanie okien sa starali sklenári. Sami niekedy vystupovali ako podomoví remeselníci či podomoví obchodníci. Nepredstavovali jednotlivcov, ktorí predávali iba to čo sami vyrobili, avšak ani tých, ktorí predávali, to čo vyrobili iní. Remeslo sklenárov v tomto kontexte, vzhľadom na sklo, nadväzovalo na už vykonanú prácu sklárov.¹¹⁹

Pre sklenárske remeslo sa v období raného novoveku neraz rozhodli aj bývalí sklári a následne ich potomkovia. Tak napríklad dvaja sklári, Matej Nehnevaj a Jozef Schaly zo Starej Huty pri Novej Bani, nezanechali po zrušení sklárne (1762), v ktorej veľa rokov pôsobili,¹²⁰ prácu so sklom. V účtoch z druhej polovice 60. rokov 18. storočia („glaser arbeit“) vystupujú už ako sklenári.¹²¹ Podobne, a vo väčšej miere, sa to stalo v Muránskej

¹¹⁷ DÜLMEN, ref. 113, s. 68.

¹¹⁸ DÜLMEN, ref. 113, s. 69. Dülmen taktiež tvrdí, že útok na človeka v krčme či na ulici, bol častokrát menej postihovaný ako napadnutie okien a dverí. Tak napríklad v roku 1632 novobanský richtár a prisázní zaútočili na krčmu Michala Ulbma (Ulmba) sklárskeho majstra v Starej Hute pri Novej Bani a vybili mu okná na dome. SBA BŠ, f. BSBŠ, i. č. 103, pag. 486; DÜLMEN, ref. 113, s. 13.

¹¹⁹ BRAUDEL, ref. 81, s. 17.

¹²⁰ ZREBENÝ, Alexander. Príspevok k dejinám sklárne v Starej Hute pri Novej Bani. In *Stredné Slovensko. Vlastivedný zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici*, 1979, roč. 1, s. 131.

¹²¹ ŠA BB, pracovisko Kremnica, f. MM NB, nespracované spisy, účty z 16. 9. 1767 a 30. 10. 1767. Spomínam ich aj v ŠÁLY, Ondrej. Z dejín Novej Bane na prelome 18. a 19. storočia. In *Acheron. Acta Historica et Orientalia Neosoliensia*, 2017, tomus 7, č. 13, s. 23.

Hute, kde sa po zániku miestnej sklárne mnohí (niektorí aj pred jej zánikom) venovali sklenárstvu, obložiarstvu.¹²²

Sághelyi, uvádza, že v roku 1560 v Košiciach pôsobili dvaja sklenári.¹²³ Vo väčších mestách sklenári patrili do cechov, ktoré zahrňovali aj iných remeselníkov, respektíve umelcov. Tak napríklad v Prahe boli sklenári v 16. a 17. storočí zahrnutí v maliarskom bratstve,¹²⁴ ktoré má svoje počiatky v 14. storočí.¹²⁵ V roku 1740 došlo k založeniu samostatného pražského cechu sklenárov. Doňho patrili učni, tovariši a sklenárski majstri. Za učňov prijímali iba katolíckych chlapcov. Tí sa po približne štyroch rokoch praxe stávali tovarišmi a tovariši sa zas postupne mohli vypracovať na majstrov. Na všetko v tejto súvislosti boli jasne stanovené pravidlá.¹²⁶

O sklenárskych prácach v období raného novoveku jedinečným spôsobom svedčia účty sklenárov. Pre ilustráciu môžu poslúžiť účty sklenára Tobiasa Pražiaka pôsobiaceho v Radvani v 18. storočí. Uvádzajú sa v nich jednotlivé úkony a sumy, ktoré remeselník žiadal od Radvánskovcov, pre ktorých pracoval. Tak napríklad na účte z roku 1755 („*Auscigl Sklenársky pre Pana Pana W: U: L: de Radvany*“) sa píše: „*Robil Sem na Pitwor oblok...na piwničku dal Sem na Obloky meho Skla.*“¹²⁷

Roku 1761 sklenár uviedol: „*Robil Som dwe Tably do Paloty...Do Mastaly Kolečiek Nro. 36...Wzal som do Noweho olova kolečiek starich Nro. 32...*“¹²⁸ Roku 1763 „*do Mastaly Osadzal Starich Panskich Kolečiek do Noweho Olowa*“ a „*Lampas do Mastaly poprawal.*“¹²⁹ Na rozsiahlom účte sklenára z roku 1774 zas popri inom stojí, že dal „*do Mládenskej Gizby gednu Malu Tabličku*“ a urobil „*Do zadne Svetlicy pre Pana Urodzeného geden Cely Oblok, do Noweho Olowa Golečky No. 35...*“ Taktiež informoval: „*Urobil Sem Duplowany Oblok pre Pani, dal Sem Tably...Do Glaßhausu Spravil Sem Tably No 8. do Noweho olowa...Na Mastal Nowe Golečky No 21. do Noweho Olowa...*“¹³⁰ Na zadnej strane listu účtu je zaznamenané: „*Auß Zingel Na Sklenarsku Robotu Co Sem Pro Wysoce Urodzeného Pana Pana Radwansky Janosa na Roskaz gehu Urobil.*“¹³¹

¹²² ŽILÁK – HLODÁK, ref. 7, s. 21.

¹²³ SÁGHELYI, ref. 55, s. 121.

¹²⁴ FIDLER, Petr. Umělec. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (eds.). *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007, s. 330.

¹²⁵ V dobe Karola IV. Luxemburského väčšina sklenárov, ktorí niekedy pracovali aj v Prahe, migrovali „za prácou v celom priestore strednej Európy a zostávali na jednotlivých miestach iba na dobu potrebnú na zhotovenie diela...“ LŇENIČKOVÁ, ref. 12, s. 98.

¹²⁶ LŇENIČKOVÁ, ref. 12, s. 104-105, 109-110.

¹²⁷ ŠA BB, f. Radvanský z Radvane (Radványi), i. č. 882, kartón (ďalej k.) 55.

¹²⁸ ŠA BB, f. Radvanský z Radvane (Radványi), i. č. 888, k. 56.

¹²⁹ ŠA BB, f. Radvanský z Radvane (Radványi), i. č. 890, k. 56.

¹³⁰ ŠA BB, f. Radvanský z Radvane (Radványi), i. č. 900, k. 56.

¹³¹ ŠA BB, f. Radvanský z Radvane (Radványi), i. č. 900, k. 56.

Obr. 9 – Sklenár s rôznymi sklenenými predmetmi

Zdroj: ENGELBRECHT, Martin. *L'Assemblage nouveau des manouvriers habillés: Neu-eröffnete Sammlung der mit ihren eigenen Arbeiten und Werckzeugen eingekleideten Künstlern, Handwerckern und Professionen.*

Augsburg 1730, s. 59.

Obr. 10 – Sklenárka

Zdroj: ENGELBRECHT, Martin. *L'Assemblage nouveau des manouvriers habillés: Neu-eröffnete Sammlung der mit ihren eigenen Arbeiten und Werckzeugen eingekleideten Künstlern, Handwerckern und Professionen.*

Augsburg 1730, s. 60.

Záver

V priebehu raného novoveku na území súčasného Slovenska jestvovalo a bolo založených viacero sklární. Vďaka ich prítomnosti našlo prácu veľa jednotlivcov a v konečnom dôsledku aj mnoho rodín finančný príjem. Tak napríklad súčasné obce Detvianska Huta, Muránska Huta či Sihla boli pôvodne sklárskymi osadami. Vo všeobecnosti bolo s výrobou skla (viac či menej) spätých aj mnoho pomocných profesií. Prítomná výroba skla podmienila aj rozvoj sklenárstva, o ktoré pretrvával, vzhľadom na rozšírenosť a dostupnosť skla, záujem. Sklenári v podstate predstavovali užívateľov skla. Potrebovali sklo na to, aby mohli realizovať svoju prácu (zasklievanie okien atď.). Záverom možno zhodnotiť, že téma dejín sklárstva a sklenárstva na Slovensku (do obdobia 19. storočia) nie je vyčerpaná a, že archívy disponujú ešte mnohými archívaliami, s ktorými historici pri spracovávaní vyššie spomenutých tém zatiaľ nepracovali.

Tento článok odporúča na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:

PhDr. Ján Jakubej, PhD.

Použité pramene a literatúra

1. AGRICOLA, Georgius. *Dvanásť kníh o baníctve a hutníctve*. [Z českého prekladu B. Ježka a J. Hummela do slov. prel.]; PETR, Karel – PETROVÁ, Mária. Ostrava: Montanex, 2006.
2. AMAN, Cornelia et al. *Glasmalereien aus acht Jahrhunderten. Meisterwerke in Deutschland, Österreich und der Schweiz – Ihre Gefährdung und Erhaltung*. Leipzig: Edition Leipzig, 1999.
3. BENTON, Janetta Rebold. *Materials, Methods, and Masterpieces of Medieval Art*. Santa Barbara – Denver – Oxford: ABC-CLIO, 2009.
4. BERNARD Z CLAIRVAUX. *Kázání pro dobu adventní a vánoční*. Prel. KORONTHÁLYOVÁ, Markéta. Praha: Krystal OP, 2016.
5. BLAU, Josef. *Die Glasmacher im Böhmer- und Bayerwald in Volkskunde und Kulturgeschichte*. Grafenau: Morsak, 1983.
6. BLAU, Josef. *Die Glasmacher im Böhmer- und Bayerwald, Familienkunde*. Grafenau: Morsak, 2018.
7. BLOCH, Marc. *The Historian's Craft*. New York: Random House, 1964.
8. BREDIN, Hugh. Suger (1081–1151) and Bernard of Clairvaux (1090–1153). In MURRAY, Chris (ed.). *Key Writers on Art: From Antiquity to the Nineteenth Century*. Londýn – New York: Taylor & Francis Group; Routledge, 2002, s. 25-29.
9. BRAUDEL, Fernand. *Dynamika kapitalismu*. Praha: Argo, 1999.
10. BROWN, Sarah – O'CONNOR, David. *Glass-painters. Medieval Craftsmen*. London: British Museum Press, 1991.
11. CASTELNUOVO, Enrico. Umělec. In LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 183-208.
12. CYMBALAK, Tomasz – HRDINOVÁ, Martina – PODLIŠKA, Jaroslav. K nálezu erbovního poháru rodu Kirchmayerů z Reichwitz v kontextu souboru skel z odpadní jímky z Prahy – Nového Města. In TOMKOVÁ, Kateřina – VENCLOVÁ, Natalie (eds.). *Krajinou archeologie, krajinou skla. Studie věnované PhDr. Evě Černé*. Praha – Most: Archeologický ústav AV ČR; Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, 2020, s. 327-344.
13. ČERNÁ, Eva – FRÝDA, František. Sklo vrcholného středověku – současný stav a perspektivy studia historických technologií. In *Archaeologia historica*, 2010, roč. 35, č. 1-2, s. s. 335-357.
14. DRAHOTOVÁ, Oľga. *Evropské sklo*. Praha: Artia, 1985.
15. DUBY, Georges. *Věk katedrál. Umění a společnost 980 – 1420*. Praha: Argo, 2002.
16. DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) I*. Praha: Argo, 1999.
17. ECO, Umberto. *Umění a krása ve středověké estetice*. Praha: Argo, 2007.
18. ENGELBRECHT, Martin. *L' Assemblage nouveau des manouvries habilles: Neu-eröffnete Sammlung der mit ihren eigenen Arbeiten und Werckzeugen eingekleideten Künstlern, Handwerckern und Professionen*. Augsburg 1730.
19. FARKAŠ, Zdeněk. – TURČAN, Vladimír. Včasnostredoveká sklárska pec v Bratislave na Devínskej Kobyle. In *Slovenská archeológia*, 1998, roč. 46, č. 1, s. 31-54.
20. FIDLER, Petr. Umělec. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (eds.). *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007, s. 327-354.
21. FRICKÝ, Alexander. Zaniknuté sklárne v okolí Bardejova. In *Nové obzory*, 1966, roč. 8, s. 121-148.
22. GAJDOŠOVÁ, Ingrid – ŽAŽOVÁ, Henrieta. Od gotiky po barok. In CÓNOVÁ, Ilona et al. *Vitráže na Slovensku*. Bratislava: Slovart, 2006, s. 63-79.
23. GASPER, Ján. K dejinám technológie sklárskej výroby na Slovensku do konca 17. storočia. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, 1969, roč. 5, s. 11-44.
24. GINDL, Jozef. Z dejín výroby drasla. In *Zborník Lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea*, 1983, č. 12, s. 131-144.
25. GLEJTEK, Miroslav. Heraldika v prostredí stredovekých uhorských arcibiskupov a biskupov. In GLEJTEK, Miroslav. *Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku*. Bratislava: Post Scriptum, 2020, s. 316-330.

26. HAWTHORNE, John G. – SMITH, Cyril Stanley. Introduction. In THEOPHILUS. *On Divers Arts. The Foremost Medieval Treatise on Painting, Glassmaking and Metal work*. Eds. et prel. HAWTHORNE, John G. – SMITH, Cyril Stanley. New York: Dover publications, 1979, s. xv-xxxv.
27. HETTEŠ, Karel. O vývoji a charaktere slovenského skla. In *Výtvarný život*, 1958, č. 9, s. 292-301.
28. HLAD, Ľubomír. Meditácia o vône a teológii alebo Teológia ako umenie voňavkára. In *Verba Theologica*, 2011, roč. 10, č. 2, s. 73-97.
29. JAKUBEJ, Ján. Škola Annales – náčrt jej pôsobenia pri príležitosti 85. výročia založenia a 90. narodenín jej popredného predstaviteľa Marca Ferra a na pamiatku Jacqua Le Goffa. In *Studia Historica Nitriensis*, 2014, roč. 18, č. 2, s. 354-377.
30. KANTÁR, Ján. K štúdiu histórie a života sklárov v okolí Bardejova. 1. časť. In *Slovenský národopis*, 1962, roč. 10, č. 1, s. 101 – 121.
31. KOHÚTOVÁ, Mária. *Hospodárske dejiny Slovenska v novoveku*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010.
32. KÖLLNER, Volkmar. Alte Glashütten in Waldviertel und ihre Meister. In *Versuche und Ansätze zur Industrialisierung des Waldviertels. Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde*, 1990, č. 12, s. 85-135.
33. LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007.
34. LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké společnosti*. Praha: Vyšehrad, 2005.
35. LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha: Argo, 2005.
36. LŇENIČKOVÁ, Jitka. Pražští sklenáři, skláři, rytci, brusiči, malíři a obchodníci sklem činní v Praze (I. část – do roku 1861). In *Historica Pragensia*, 2003, č. 1, s. 93-263.
37. LŇENIČKOVÁ, Jitka. Skláři neznali hranice. Migrace osob spojených se sklářstvím v rámci střední Evropy se zretelem k příhraničním oblastem Českého lesa a Šumavy. In *Navzdory hranici. Migrační procesy na česko-německém pomezí. Trotz der Grenze. Migrationsprozesse im tschechisch-deutschen Grenzgebiet*. Plzeň: Státní oblastní archiv, 2013, s. 138-155.
38. MÁLE, Émile. *Religious Art in France of the Thirteenth Century*. New York: Dover publications, 2000.
39. MURGAŠOVÁ, Irena. Staré slovenské sklárstvo. In *Krásy Slovenska*, 1964, roč. 41, č. 1, s. 16-19.
40. NOVÝ, Petr. Sklářský rod Wanderů. In ČERNÁ, Eva (ed.). *Historické sklo . 5. Sborník pro dějiny skla*. Most: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě; Městské muzeum v Čelákovcích, 2011, s. 235-259.
41. PETRÁŠ, Vincent. *Nemecká Huta - Inovecká Huta. Skláři a ich sklárske okolie v 17. až 19. storočí*. Levice: Tekovské múzeum, 1995.
42. REPČOK, Štefan. Život a kultúra malohontských sklárov. In ŽILÁK, Ján – KAFKA, Richard – REPČOK, Štefan. *Sklárne v Malohonte*. Bratislava: GUnaGU, 2001, s. 92-134.
43. ROHN, Jonne Carolo. *Nomenclator artifex, et mechanicus. To gest: Gmenowatel w trogi ržeči. Djl čtwtřý*. Praha 1768.
44. SACHS, Hans – AMMAN, Jost. *Eygentliche Beschreibung aller Stände auff Erden*. Frankfurt nad Mohanom 1568.
45. SÁGHELIY, Lajos. *A magyar üvegesipar története*. Budapest: Budapesti Üvegesek, üvegcsiszolók, üvegedzők és üvegvesők, üveghajlítók, üvegfoncsorozók, üvegforrasztók, üveg-, porcelán- és fayencefestők, mozaikművesek és tükörkészítők Ipartestülete, 1938.
46. SEDLÁČKOVÁ, Hedvika – ROHANOVÁ, Dana – ŠIMONČÍČOVÁ KOÓŠOVÁ, Petra – LESÁK, Branislav. Typológia a vývoj skla na Slovensku od raného stredoveku po baroko na príklade Bratislavy. In STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Danica (ed.). *Historické sklo. Multidisciplinárne o historickom skle III*. Bratislava: Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV, 2018, s. 177-194.
47. SCHEUFLEER, Vladimír. Sklárství a národopis. In *Český lid*, roč. 47, č. 5, s. 201-204.
48. SOUKUP, Werner Rudolf. *Chemie in Österreich: von den Anfängen bis zum Ende des 18 Jahrhunderts*. Wien: Böhlau, 2007.
49. STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Danica – GALUSKOVÁ, Dagmar -PLŠKO, Alfonz. Glass Melting Experiments in the Reconstruction of Glass Furnace from the 9th century. In *Archeologia Polski*, 2020, tom. 65, s. 215-261.

50. STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Danica (ed.). *Historické sklo. Multidisciplinárne o historickom skle III*. Bratislava: Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV, 2018.
51. STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Danica. Sklo v období včasného stredoveku na Slovensku. ZMETÁK, Igor (ed.). *OKNO nielen do archeológie. Kultúrno-historická príloha katalógu 9. ročníka medzinárodného výtvarno-literárneho sympózia ORA ET ARS - SKALKA 2016*. Trenín: Mesto Trenčín, 2016, s. 28-35.
52. ŠÁLY, Ondrej. Stained Glass in Slovakia. In *Glass News*, 2019/2020, č. 47, s. 17-18.
53. ŠÁLY, Ondrej. Historical and Archaeological Researches about Historical Glass in Slovakia. In *Glass News*, 2019, č. 46, s. 14-15.
54. ŠÁLY, Ondrej. Dejiny sklárstva na panstvách Weitra a Reichenau am Freiwald do roku 1800. In HASAROVÁ, Zuzana – PALÁRIK, Miroslav (eds.). *Vox Discipuli Historiae VI*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018, s. 234-255.
55. ŠÁLY, Ondrej. Z dejín Novej Bane na prelome 18. a 19. storočia. In *Acheron. Acta Historica et Orientalia Neosoliensia*, 2017, tomus 7, č. 13, s. 19-25.
56. TAKÁTS, Sándor. Müveltségtörténete Közlemények V. Magyar üveg, magyar üvegesek. In *Századok*, 1907, s. 630-647.
57. TAKÁTS, Sándor. *Rajzok a török világból. III. Kötet*. Budapest: A magyar tudományos akadémia kiadása, 1917.
58. TARCSAY, Kinga. *Frühneuzeitliche Glasproduktion in der Herrschaft Reichenau am Freiwald, Niederösterreich*. Horn: Ferdinand Berger & Söhne, 2009.
59. THEOPHILUS. *On Divers Arts. The Foremost Medieval Treatise on Painting, Glassmaking and Metal work*. Eds. et prel. HAWTHORNE, John G. – SMITH, Cyril Stanley. New York: Dover publications, 1979.
60. VEPŘEKOVÁ, Jana. Raně novověké sklo. In BLAŽKOVÁ, Gabriela et al. *Castrum Pragense 13. Nálezy hmotné kultury z renesančních odpadních jímek z Pražského hradu. Díl II. Studie*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2016, s. 339-379.
61. VENERONI, Giovanni. *Dizionario imperiale*. Francoforte: Johann David Zunner, 1700.
62. WEIGEL, Christoph. *Abbildung Der Gemein-Nützlichen Haupt-Stände Von denen Regenten Und ihren So in Friedens- als Kriegs-Zeiten zugeordneten Bedienten an, biß auf alle Künstler Und Handwercker*. Regensburg 1698.
63. WINKELBAUER, Thomas. Die Glashütten des Gföhlerwaldes (vor 1628 bis 1728). In *Versuche und Ansätze zur Industrialisierung des Waldviertels. Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde*, 1990, č. 12, s. 149-228.
64. ZREBENÝ, Alexander. Z dejín sklárskeho priemyslu na strednom Pohroní. In *Vlastivedný časopis*, 1981, roč. 30, č. 1, s. 34-37.
65. ZREBENÝ, Alexander. Príspevok k dejinám sklárne v Starej Hute pri Novej Bani. In *Stredné Slovensko. Vlastivedný zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici*, 1979, roč. 1, s. 118-131.
66. ZUBKO, Peter. Obraz biskupa v románskej dobe (pol. 11. – pol. 13. stor.). In GLEJTEK, Miroslav. *Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku*. Bratislava: Post Scriptum, 2020, s. 57-70.
67. ŽILÁK, Ján. Sklárne banskobystričského biskupstva. In *Z histórie technicko-hospodárskeho využitia vodných tokov na strednom Pohroní*. Banská Bystrica: Centrum vedy a výskumu UMB; Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2011 s. 5-22.
68. ŽILÁK, Ján. Výroba salajky v stredoslovenských sklárňach v 18. – 19. storočí. In MALINIÁK, Pavol – MÁCELOVÁ, Marta et al. *Lesy v dejinách Zvolenskej stolice. Lesné remeslá v kultúre a zamestnaní obyvateľstva v stredoveku a ranom novoveku*. Kraków - Banská Bystrica: Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce; Lesy Slovenskej republiky, 2011, s. 93-104.
69. ŽILÁK, Ján – HLODÁK, Pavol. *Zrod a vývoj slovenského skla. Sklárne stredného Slovenska*. Kalinovo: Kermat, 2012.
70. ŽILÁK, Ján. Dejiny sklárskych hút v Malohonte do polovice 20. storočia. In ŽILÁK, Ján – KAFKA, Richard – REPČOK, Štefan. *Sklárne v Malohonte*. Bratislava: GUnaGU, 2001, s. 9-66.

71. ŽILÁK, Ján. *Sihla. Dejiny obce, sklárne, parnej pily a potravného družstva 1760 – 1951*. Kežmarok: VIVIT, 2002.

Archívne pramene:

72. Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici
fond Banský súd v Banskej Štiavnici 1497 – 1788
73. Štátny archív v Banskej Bystrici
Radvanský z Radvane (Radványi)
fond Zbierka cirkevných matrík
74. Štátny archív v Banskej Bystrici - pracovisko Archív Kremnica
fond Magistrát mesta Nová Baňa
75. Štátny archív v Bratislave
fond Bratislavská župa I.